

в Полтавській – 44 тис. 929, в Кам'янець-Подільській – 44 тис.533, у Херсонській – 36 тис. 312, в Сумській – 36 тис. 427 чоловік. На 20 червня 1947 р. в Україні було вже 1 млн. 154 тис. 378 дистрофіків.

Пік голоду припадав на зиму 1946–1947 рр., перетворившись весною і літом 1947 р. на голодомор.

Голодуючих селян з районів мешкання за межі України не випускали. Але голодна людська маса спрямовувалася в крупні промислові та адміністративні центри. Однак, і в містах населенню при постачанні хлібом за картками, з якого було знято багато утриманців та дітей, було теж сутужно. Голодуючі люди шукали порятунку.

ВИСНАЖЕНІ ГОЛОДОМ „ЗЛОЧИНЦІ“

З посиленням голоду зростали „крадіжки“ хліба. Статистика, що зберігається в архівах, свідчить: з 1 по 20 липня 1947 р., наприклад, в Україні було порушено 3001 справу, у т.ч. на тих, хто „крав“, – 1 тис. 426 справ. Голодні селяни збирали у полі колоски навіть під страхом смертельних покарань.

Головною причиною крадіжок та арештів була участь голодуючого населення в масовому збиранні хліба. Адже переважна кількість крадіжок зерна здійснювалася саме „гостропотребуючими“, тобто виснаженими голодом колгоспниками.

Було, звичайно, у післявоєнний час багато справжніх бандитів, лиходіїв. А голодуючі селяни, по суті, брали вирощений ними ж хліб. Адже держава першою обкрадала людей, використовувала їх працю, здоров'я, не забезпечуючи навіть елементарного прожиткового мінімуму для їх фізичного існування.

„Ожили ми, як заколосився хліб. Коли скосили хліба, діти пішли збирати колоски, але їх ганяли, били батогами, топтали кіньми, доводячи до нестями від переляку. Робили це сільські активісти. Їх називали чорноротими. Ні вони, ні їх родичі з голоду не пухли, сім'ї бригадирів і їх родичів не голодували“, – згадувала В. Чечина з Харківщини.

На зроблених вручну жорнах селяни мололи зерно і пекли коржики, оладки, ліпеники, маторженики... Але й цієї можливості вижити влада їх позбавляла.

В час, коли найбільше людей гинуло від штучно створеного „партією-державою“ рукотворного голоду, указом президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 р. „Про відповідальність за крадіжки, розбазарювання та псування соціалістичної власності“ виснажені хлібороби та їхні діти, які збирали на колгоспному полі вирощені ними ж колоски – оголошувалися „розкрадачами соціалістичної власності“, злодіями.

Історія повторювалася. В оборот було пущено прокляту народом сумнозвісну сталінську постанову від 7 серпня 1932 р. про „п’ять колосків“. 90% кримінальних справ, що розглядалися судами в 1947 р., становили саме „дела“ про крадіжки колосків рядовими колгоспниками. Н. Ліско з Чернятинського р-ну Одеської обл. за крадіжку 3 кг колосків була засуджена до 8 років позбавлення волі. До 10 років ув’язнення засудили З. Соломаха за 5 кг колосків, зібраних на полі колгоспу „20 років Жовтня“ Біловодського р-ну Ворошиловградської обл. Станом на 15 липня 1947 р. за „колоски“ було засуджено 1727 „злодіїв“ – голодуючих людей. П. Годун, який нарізав 7 кг колосків у колгоспі ім. Тельмана с. Коломійцівка Лосинівського р-ну Чернігівської обл. і Яценко – сторож радгоспу Чорнобаївського р-ну Черкаської обл. за викрадені з поля 16 кг гороху отримали по 8 років тюремного ув’язнення. З початку року до 10 серпня 1947 р. до кримінальної відповідальності „за колоски“ було притягнуто 3 тис. 943 чоловіки, з них 3 тис. 226 – заарештовано. Владоможці пов’язували боротьбу зі зростанням чисельності крадіжок з покараннями, репресіями, не зважаючи на головне – голодних людей, яких сам режим, позбавивши засобів існування, штовхав на здійснення правопорушень.

„Зараз колгоспи почали збирання хліба, збирають, молотять і зразу ж навантажують у вагони і вивозять невідомо куди, а тому, хто збирає – дзуськи. Як зможеш вкрасти і не попадеш – то твоє, а піймали – 5 років“, – таке висловлювання колгоспника Удовенка з Н. Кайданів наводив у доповідній записці 15 липня 1947 р. Л. Кагановичу начальник управління МДБ по Дніпропетровській обл. Сурков. „А жити ж треба було з чогось, вдома чекали голодні діти, от і доводилося красти, хоч жменьку жита, хоч декілька колосків сховати за пазуху. Та й чи була то крадіжка, коли все нашими руками було вирощене?!“, – запитувала й від-

повідала О. Онищук. „Та ж як візьмеш на полі того нещасного півкілограма жита, і зловлять з ним, то за постановою Сталіна засудять не менш як на 5–10 років, а за 2–3 кг вкраденого хліба засуджували навіть до розстрілу. Покарання страшні, а їсти хотілося – болісно було дивитися, як пухнуть діти, помирають старі“, – згадувала О. Комар, жителька Красилова Кам’янець-Подільської обл. Ось такими були вони на людській, не офіційній мові, „злочини, пов’язані з жнивими“.

Змушені виконувати надмірні плани сінопоставок, здачі фуражу, сільські трудівники, в яких було відібрано усі вирощені корми, звинувачувалися у падежі худоби. 1946 р. у Запорізькій обл., наприклад, за „порушення правил використання кормів та їх розкрадання“ було притягнуто до карної відповідальності 127 чоловік, в Сталінській – 401. Голова колгоспу „Червоний лан“ Чорнухинського р-ну Полтавської обл. Шило звинувачувався у тому, що під виглядом відходів „приховав від держави“ 106 ц жита і пшениці, присипавши це доброякісне зерно відходами. „Посилаючись на те, що треба годувати худобу, цей нероба не потурбувався заготовити своєчасно корми для худоби. І зараз хоче годувати її високоякісним зерном за рахунок держави. А уповноважений райпарткому – голова райплану Гавриленко замість викриття цієї махінації, став на шлях підтримання Шила, намагаючись твердити, що в цьому колгоспі справді хліба немає, а самі відходи“, – писала типово для свого часу 29 жовтня 1946 р. газета „Зоря Полтавщини“.

Була поширена фабрикація звинувачень, траплялися й випадки самосуду. Так, колгоспники артiлі ім. Молотова Кілійського р-ну Ізмаїльської обл. спійманих з краденим зерном двох своїх односельчан за розпорядженням голови колгоспу Борби підвісили за ноги головами вниз і били до втрати свідомості.

П. Дубова з Дніпропетровщини свідчила, що вже дорослою довідалася, як її мати заплатила життям за кілька качанів кукурудзи, котрі несла для дочки: „8 років „від дзвінка до дзвінка“ спокотувала свою „провину“, а на лісоповалі була тяжко травмована і залишила невдовзі мене круглою сиротою (батько загинув у партизанці на Донеччині)“. „А починали кожен день в школі ми піснею, – згадувала О. І. Назаренко з с. Лисянка Черкаської обл.: „Учителька: „Так, дітки, станьмо струнко і разом за мною...

*Піснею про Сталіна–
Починаєм день,
Кращих ми не знаємо
На землі пісень...“*

Протяжний такий був мотив у тої пісні...“.

Голод викликав небачений навіть під час війни ріст злочинності. Набув поширення жорстокий, звірячий бандитизм: пограбування, розбій, вбивства і поруч з цим – виготовлення котлет, холодцю з людського м'яса, інші подібні злочини.

Під час голоду спотворювалися моральні норми поведінки людей. У своїх односельців колгоспники крали на городах картоплю, інші овочі, навіть ті, що тільки-но сходили. Рятуючись від голодної смерті, все тягли, що можна. Люди свідчать, що солдати, повертаючись з фронту, за найменшу крадіжку через штучно створену голодовку попадали до в'язниць і таборів. Але людям і красти майже нічого було, бо все забирала держава.

НАСИЛЬНИЦЬКА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Як у 30-х роках у східних, так в 40-х – в західних областях УРСР основним методом стягнення продрозкладки залишалася насильницька колективізація.

Вважаючи селянське питання основою питання національного, Й. Сталін ставив завдання знищення індивідуального селянського господарства як соціальної бази „українського націоналізму“. В 1947 р., якраз у розпал голоду, почав означатися процес колективізації у Чернівецькій та Ізмаїльській обл-х. Якщо на 1 січня 1948 р. в Західній Україні в цілому було колективізовано 5,4%, то в Чернівецькій – 22,2%, а в Ізмаїльській – 56,7% господарств. Під час примусової колективізації в західних, Ізмаїльській та Чернівецькій обл. особливо постраждали дві останні. Станом на 1 травня 1947 р. в Ізмаїльській обл. було створено 296 колгоспів, вони мали 30 тис. господарств (майже 33%), 240 тис. 740 га (або 30%) орних земель.

„1947-го поставили вимогу: або підеш до колгоспу, або поїдеш до Сибіру“, – згадував мешканець с. Мокрець Турійсько-